

Kuvanch BEKCHANOVA,
 UrDU Pedagogika va psixologiya kafedrasida o'qituvchisi
 E-mail: bekchonovaquvonch@gmail.com.
 Tel: (99) 544-75-23

Ma'mun universiteti "Psixologiya" kafedrasida PhD., dotsenti N.R. Jumaniyozova taqrizi asosida

SELF-MANAGEMENT IN SCHOOL CHILDRE CHARACTERISTICS OF KNOWLEDGE DEVELOPMENT

Annotation

This article presents scientific and theoretical information about the psychological characteristics of the development of self-regulation skills in preschool children. It mentions the psychological features of the development of self-government skills in preschool children in terms of content, self-esteem, emotional, volitional sphere, volitional (from the point of view of behavior) components, etc., containing I feedback is expressed consistently

Key words: Preschool age, self-regulation skills, child, behavior, self-esteem.

САМОРЕГУЛЯЦИЯ У ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ХАРАКТЕРИСТИКИ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ

Аннотация

В данной статье изложены научно-теоретические сведения о психологических особенностях развития навыков саморегуляции у детей дошкольного возраста. В ней упоминаются психологические особенности развития навыков самоуправления у детей дошкольного возраста по существу содержания, самооценки, эмоциональной, волевой сферы, волевого (с точки зрения поведения) компонентов и т. д., содержащиеся обратная связь выражается последовательно

Ключевые слова: Дошкольный возраст, навыки саморегуляции, ребенок, поведение, самооценка.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O'Z-O'ZINI BOSHQARISH KO'NIKMASI RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOSLIGI

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishining psixologik xususiyatlari haqida ilmiy nazariy ma'lumotlar yoritilgan. Unda maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishining psixologik xususiyatlari mazmun mohiyati haqida keltirib o'tilgan bo'lib, o'z-o'zini baholash, hissiy, irodaviy soha, konativ (xulq-atvor tomomidan) komponentlari kabilarni o'z ichiga oluvchi fikr-mulohazalar izchil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim yoshi, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi, bola, xulq-atvor, o'z-o'zini baholash.

Kirish. Bugungi kunda yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida keltirib o'tilishicha, maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirishga oid g'oyalarga alohida ahamiyat qaratilgan. Maktabgacha yosh davri shaxsni shakllanishini fundamental davrlaridan biri bo'lganligi uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlarni multimedia vositalari asosida tashkil etish, pedagogik-psixologik muloqot sharoitida ilmiy va innovatsion yutuqlarni amaliyotga joriy qilishning samarali mexanizmini yaratish ustuvor vazifa etib belgilab berilgan [1]

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yuqoridagi ustuvor yo'nalishlar negizida tashkil etilgan mashg'ulotlar davomida, eng yangi harakatli ro'li o'yin texnologiyalaridan foydalangan holda, katta maktabgacha yoshdagi bolalarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishini maqsadli o'rganish va rivojlantirishni amalga oshirish dolzarb muammolardan bo'lib kelmoqda.

Shuni ham aytib o'tish lozimki, maktabgacha ta'lim sohasi, o'sib kelayotgan bola shaxsini maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan talablarga muvofiq sog'lom va yetuk, maktab ta'limiga tayyor holda shakllantirishni maqsad qilib belgilangan. Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama barkamol qat'iyatli, kelgusida mustaqil fikrga ega shaxs sifatida shakllanishi ularni o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishi bilan bog'liqdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biri shaxsning o'z-o'zini boshqarish tizimini shakllantirish va rivojlantirish hisoblanadi. Shu jumladan maktabgacha ta'limning o'rganilishi muhim bo'lgan eng ahamiyatli muammolari o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishini psixologik xususiyatlarini aniqlashdir. A. N. Leontev o'z asarlarida ta'kidlab o'tganidaki, maktabgacha yosh davri - shaxsning dastlabki asosiy shakllanish davri ekanligi, xulq-atvorning asosiy mexanizmlarini shakllantirish davri, motivatsion va hissiy sohalar, o'z-o'zini anglashni bilan xarakterlanadi. Aynan maktabgacha yosh davri o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi va hissiy, irodaviy soha, konativ (xulq-atvor tomomidan) komponentlari kabilarni o'z ichiga oladi, shu bilan birga rivojlanishida muhim ahamiyatli hisoblanadi.

Insonning o'z-o'zini tartibga solish, o'z xatti-xarakterlarining boshqarish muammosi tadqiqiga bag'ishlangan harakatlar XIX asrning paydo bo'lgan. Mazkur muammoning kelib chiqishi, ko'pgina olimlar o'z asarlari inson psixologiyasi, fiziologiyasi va uning amaliy sohalrini o'rganishda yutuqlarga erishganlar.

Ushbu muammoni birinchilardan bo'lib I.M. Sechenov o'z-o'zini boshqarish g'oyasi alohida mustaqil jarayon sifatida kashf qilgan. I.M. Sechenov qobiliyatning asosini tashkil etuvchi, shaxsni o'z harakatlarini boshqarish aniq mexanizmlarni qidirdi. Uning nuqtai nazaridan, hissiy qo'zg'alishlar, fikrlar va axloqiy tuyg'ular insonning harakatlariga ma'lum bir ma'no beradi, shu bilan ularni tartibga soladi. [2]

Rus psixolog olimlari ham maktabgacha yosh davriga xos bo'lgan muammolari va o'z-o'zini boshqarish bo'yicha bir qancha o'z tadqiqotlarini olib borganlar. Ularning o'z-o'zini boshqarish oid tadqiqotlarini asosiy yo'nalishlariga qarab guruhlariga ajratib ko'satishimiz lozim; faoliyatni boshqarish xususiyatlarini o'rganish (K.A. Abulxanova-Slavskaya, A.M. Volkov, O.A. Konopkin, Yu.V. Mikadze, G.N. Solntseva va boshqalar); shaxsiy xulq-atvorni boshqarish (V.A. Ivannikov, V.G. Leontiev, D.A. Leontiev, E.S. Mazur, Yu.M. Mislavskiy, I.I. Chesnokova, A.S. Sharov, V.A. Ddov va boshqalar);

Tadqiqot metodologiyasi. O'z-o'zini boshqarishdagi xulq-atvor munosabatlari maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish sohalari, va bu boradagi psixologik yondashuvlar natijasida 5-7 yosh, bu bolalik ya'ni inson hayotining eng qiziqarli va ahamiyatli davrlaridan biri ekanligini yoritib berganlar. Bog'cha yoshdagi davrda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lish bolaning kelajak hayotiga va ta'lim jarayoniga tayyorgarlik nuqtai nazaridan juda ham muhim hisoblanadi.

Bu ko'nikmalar bolalarning yetakchi faoliyati bo'lgan o'yinda rivojlanadi. Mazkur muammoni ko'pgina mutafakkirlar o'zlarining ilmiy-tadqiqotlarida yoritib o'tganlar.

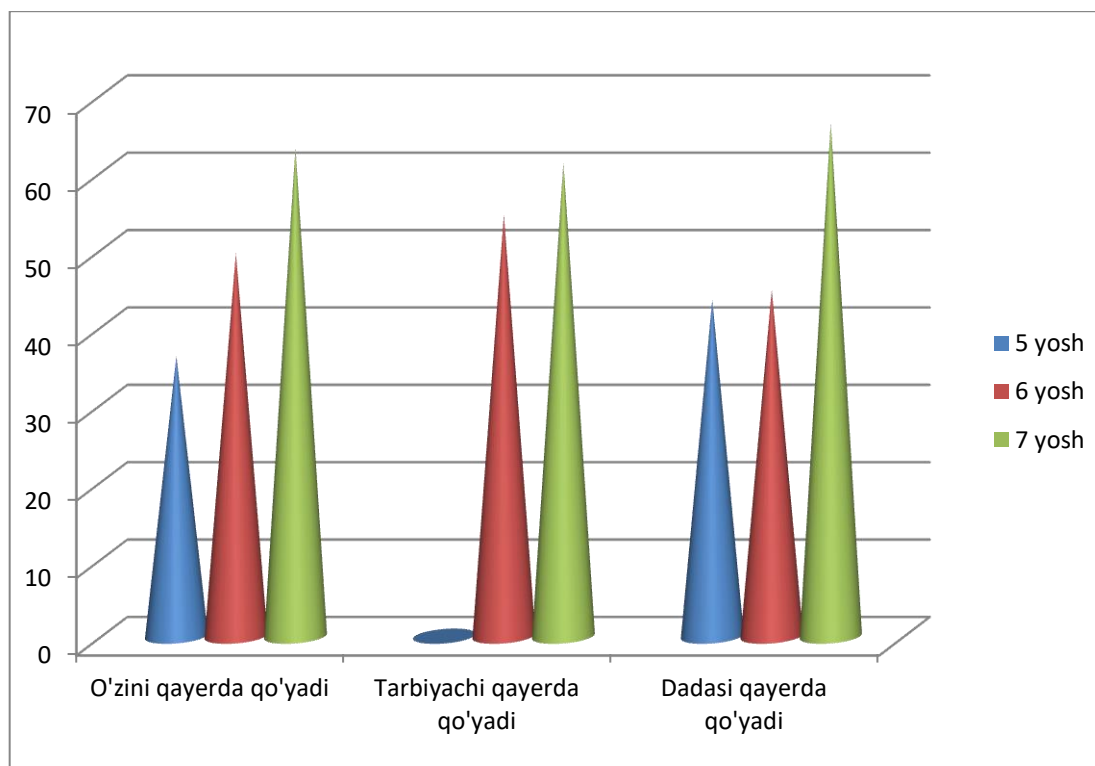
Maktabgacha yoshdagi bolalarda xulq-atvorning xatti-harakatlarida o'zi-o'zini boshqarish ko'nikmasini rivojlantirish, aynan ularda bu jarayon shaxsning shakllanishini o'rganishning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib hisoblanadi. [2,3,5]

Tahlil va natijalar. Tadqiqotimiz davomida maktabgacha yoshdagi bolalarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishining psixologik xususiyatlarini o'rganish maqsadida mualliflar V. G. Schur, S. G. Yakobson tomonidan o'zgartirilgan varianti "Narvon" metodidan foydalandik. Ushbu metod bolaning o'zini qanday baholashi, bolaning o'zi haqidagi fikri va boshqalar fikrining bir-biriga bog'liqligi tizimi ochib berish uchun mo'ljallangan. Ushu metodni tanlashimizdan maqsad maktabgacha yoshdagi bolalarning o'z-o'zini baholashi va «Men» obrazining namoyon bo'lishi mavzuning asosiy kategoriyasi bo'lgan o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanganlikning darajasini belgilab berishga xizmat qiladi. Shuni etirof etish kerakki, «Men» obrazining shakllanganlik darajasi, o'z-o'ziga adekvat baho berish bolaning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashi, o'z tengdoshlari va o'zidan kattalar bilan munosabatga kirishishlari, o'z hissiy kechinmalari bilan birga bolaning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanish xususiyatlarin darajalarini erkin namoyon etilishini ta'minlaydi.

B.G.Shur "Narvon" metodikasida yosh bo'yicha tafovutlar (Kruskal Uollis mezoni asosida n=98)

	Yoshi	N	O'rtacha rang	H	P
Bola o'zini qayerda qo'yadi	5 yosh	33	36,24	18,203	0.000***
	6 yosh	33	49,55		
	7 yosh	32	63,13		
	Jami:	98			
Bog'cha opasi uni qayerda qo'yadi	5 yosh	33	33,11	26.684	0.000***
	6 yosh	33	54,5		
	7 yosh	32	61,25		
	Jami:	98			
Dadasi qayerda qo'yadi	5 yosh	33	43,56	8.412	0.015*
	6 yosh	33	44,83		
	7 yosh	32	60,44		
	Jami:	98			

Izoh:***p<0,001; Izoh:*p<0,05;

1-rasm.B.G.Shur "Narvon" metodikasida yosh bo'yicha tafovutlar (Kruskal Uollis mezonida n=98)

Natijalar tahlilidan shu narsa ma'lum bo'ldiki, tadqiqotimizdagi qiziqarli ma'lumot sinaluvchi bolalarning yoshlariga qarab tafovutlar mavjudligi yoki yo'qligi tahlil qilindi. Aynan bu tafovutni aniqlash uchun tanlangan B.G.Shur metodikasining bola o'zini qayerda qo'yadi shkalasi bo'yicha ishonch darajasidagi tafovutlar kuzatildi ($H=18,203$; $p<0,001$). Aynan bu tafovutlar yoshga qarab sezilarli darajada ekanligi aniqlandi. Bunga ko'ra 5 yoshdan 6 yosh, 6 yoshdan 7 yoshli bolalardagi o'zini yuqorida qo'yishi aniqlandi.

Bog'cha opasi uni qayerda qo'yadi shkalasi bo'yicha ishonch darajasidagi tafovutlar kuzatildi ($H=8,412$; $p<0,05$). Aynan bu shkala bo'yicha 5 yoshdan 6 yosh, 6 yoshdan 7 yoshli bolalardagi o'zini baxolash darajasida sezilarli farqlar mavjud ekanligi aniqlandi. Bolalardan o'tkazilgan dianostikaga asosan tarbiyachisi ya'ni, bog'cha opasi uni yuqorida qo'yishi aniqlandi.

Dadasi uni qayerda qo'yadi shkalasi bo'yicha ishonch darajasidagi tafovutlar kuzatildi ($H=26,824$; $p<0,001$). Ammo bu shkaladagi farqlar 5 va 6 yoshlar orasida unchalik katta emas. 7 yoshli bolalarda esa dadasi uni qayerda qo'yadi shkalasi bo'yicha farqlar ancha sezilarli ekanligi, yuqorida qo'yishi aniqlandi.

Xulosa va takliflar. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishi dinamik va individual va kontekstli omillar ta'sirida shakllanadi. Bu ko'nikmalar oziga xos xususiyatlarga ega.

Ko'pgina tadqiqotlar bolalarda qisqa va uzoq muddatli muvaffaqiyatni bashorat qilishda, ularning ro'lini tasdiqlovchi dalillar tufayli ushbu ko'nikmalar to'plamiga qaratilgan. Tadqiqotlar natijasida maktabgacha yoshdagi bolalarning xulq-atvori va ruhiy xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanishi asosan yoshiga qarab farq qilishi mumkinligi aniqlandi. Albatta, batafsilroq va ko'p qirrali tarzda tadqiqotlar o'tkazilishi, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi xususiyatlari, ularning xulq-atvori va aqliy o'lchamlarini rivojlanishini qay darajada ekanligini ochib beradi. Natijada, maktabgacha yoshdagi bolalarning hayotiy muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi kutilayotgan bu ko'nikmaning erta rivojlanishini qo'llab-quvvatlash kerak deb hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF 60-son Farmoniga 1-ilova, 39-maqсад. Elektron manba:
2. Братусь Б.С. Психология личности // Психология личности: в 2-х т. - Том.2. - Самара: Издательский Дом «Бахрах», 1999. - С.385-456.
3. Букатов В.М. Педагогические тайнства дидактических игр: Учебно- методическое пособие. - М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. - 152 с.
4. Веккер Л.М. Психические процессы. - Том 3. - Л.: ЛГУ, 1981. - 326с.
5. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1991. - 93 с.